

Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
Факультет української філології та журналістики
Кафедра української мови

Дипломна робота
магістра

з теми: **«СИСТЕМНІ ЗВ'ЯЗКИ У ФРАЗЕМИЦІ ПОДІЛЬСЬКИХ
ГОВІРОК»**

Виконав: студент 2 курсу групи
Ukr1–M18
спеціальності 014 Середня освіта
(Українська мова і література) з
додатковою спеціальністю 014 Середня
освіта (Мова і література (англійська))
Перун Андрій Юрійович

Керівник:
Коваленко Н.Д., кандидат філологічних
наук, доцент, доцент кафедри української
мови

Рецензент:
Рарицький О.А., доктор філологічних
наук, доцент, кафедри історії української
літератури та компаративістики

Кам'янець-Подільський – 2019 рік

ЗМІСТ

Список умовних скорочень термінів і понять.....	3
Список умовних скорочень назв населених пунктів.....	4
ВСТУП	6
РОЗДІЛ 1	
АКТУАЛЬНІ ДОСЛІДЖЕННЯ ФРАЗЕМІКИ УКРАЇНСЬКИХ ДІАЛЕКТІВ	
1.1. Методи дослідження фразеології діалекту.....	12
1.2. Проблеми досліджень системних явищ	17
Висновок до розділу.....	23
РОЗДІЛ 2	
ЯВИЩЕ СИНОНІМІЇ У ФРАЗЕОЛОГІЧНІЙ СИСТЕМІ	
2.1. Поняття про фразеологічну синонімію.....	24
2.2. Фразеологічна синонімія в говірках Західного Поділля.....	26
Висновок до розділу.....	50
РОЗДІЛ 3	
ЯВИЩЕ ФРАЗЕОЛОГІЧНОЇ АНТОНІМІЇ В ПОДІЛЬСЬКИХ ГОВІРКАХ ..	
3.1. Фразеологізми дієслівного типу.....	70
3.2. Прикметникові фразеологізми.....	70
3.3. Антонімія фразем прислівникового типу.....	79
Висновок до розділу.....	83
ВИСНОВКИ	84
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ	87

СПИСОК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ ТЕРМІНІВ І ПОНЯТЬ

- АФО – ареальна фразеологічна одиниця
- ВСГ – варіантно-синонімічна група
- КНК – культурно-національна конотація
- КФО – компаративна фразеологічна одиниця
- ЛСГ – лексико-семантична група
- ММ – мотиваційна модель
- ОВ – образний визначник
- ОК – образний конкретизатор
- с. – село
- сел. – селище
- смт – селище міського типу
- сл. – слово
- ССМ – структурно-семантична модель
- ФО – фразеологічна одиниця
- ФСГ – фразеосемантична група
- ФСП – фразеосемантичне поле
- ФСР – фразеосемантичний ряд

СПИСОК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ НАЗВ НАСЕЛЕНИХ ПУНКТИВ

Вн	- с.мт Вінківці	Віньковецького р-ну	Хмельницької обл.
Вр	- с.Врублівці	Кам'янець-Подільського р-ну	
Гр	- с.Горошова	Борщівського р-ну	Тернопільської обл.
Дн	- ст. Дунаївці	Дунаєвецького р-ну	Хмельницької обл.
Др	- с.Дерев'яни	Кам'янець-Подільського р-ну	
Зл	- с.Зелене	Волочиського р-ну	
Злн	- с.Зелена	Чемеровецького р-ну	
Злч	- с.Зеленче	Дунаєвецького р-ну	
Зр	- с.Зарічанка	Чемеровецького р-ну	
Ів	- с.Іванків	Борщівського р-ну	Тернопільської обл.
Івн	- с.Іванківці	Городоцького р-ну	Хмельницької обл.
Кд	- с.Кадіївці	Кам'янець-Подільського р-ну	
Км	- с.Комунар	Кам'янець-Подільського р-ну	
Кр	- с.Курівка	Городоцького р-ну	
Крм	- с.Кормильче	Чемеровецького р-ну	
Крч	- с.Карачієвці	Віньковецького р-ну	
Кс	- с.Косиківці	Новоушицького р-ну	
Кт	- с.Китайгород	Кам'янець-Подільського р-ну	
Лс	- с.Лісоводи	Городоцького р-ну	
МК	- с.Мала Кужелівка	Дунаєвецького р-ну	
Мк	- с.Маків	Дунаєвецького р-ну	
Мн	- с.Монастирок	Борщівського р-ну	Тернопільської обл.
МО	- с.Майдан-Олек- сандрівський	Віньковецького р-ну	Хмельницької обл.
Нг	- с.Нігин	Кам'янець-Подільського р-ну	
Ор	- с.Оринин	Кам'янець-Подільського р-ну	
Пл	- с.Пилипківці	Новоушицького р-ну	

ПХ	- с.Пилипи- Хребтіївські	Новоушицького р-ну
Рх	- с.Рахнівка	Дунаєвецького р-ну
См	- смт Смотрич	Дунаєвецького р-ну
СУ	- смт Стара Ушиця	Кам'янець-Подільського р-ну
Схк	- с.Сахкамінь	Кам'янець-Подільського р-ну
Цк	- с.Цикова	Чемеровецького р-ну
Чр	- с.Черче	Чемеровецького р-ну
Шд	- с.Щидлівці	Чемеровецького р-ну

ВСТУП

В українському та зарубіжному мовознавстві загально визнаною є думка про наявність системних зв'язків у фразеологічному складі мови. За спостереженнями дослідників, у фразеології представлені ті ж системні відношення, що і в лексиці – синонімія, антонімія, полісемія, омонімія, паронімія. Окремі аспекти системних відношень ФО української мови знайшли своє теоретичне обґрунтування в працях Л. Авксентьєва, Н. Бабич, В. Білоноженко, Л. Боярової, І. Гнатюк, В. Калашника, Л. Коваленко, М. Коломійця, А. Лагутіної, А. Матвієнка, Ф. Медведєва, Л. Паламарчука, Ю. Прадіда, Є. Регушевського, Л. Скрипник, В. Ужченка, М. Філона та ін. дослідників.

У сучасному українському мовознавстві помітно зросла увага до системного аналізу діалектних фразеологічних явищ, який дає змогу дослідити активні процеси в говірковому мовленні, виявити архаїчні елементи, установити зв'язки між матеріальним світом і духовною культурою. Однією з актуальних проблем української діалектології залишається дослідження фразеологічної системи подільських говірок.

Найбільше робіт українських мовознавців-фразеологів присвячено проблемі синонімії (А. Бевзенко, Л. Боярова, М. Коломієць Л. Лисиченко, А. Матвієнко, Н. Миронюк, І. Олійник, Л. Паламарчук, Л. Полюга, М. Сірий, Л. Скрипник), а також зарубіжних (Ю. Апресян, В. Жуков, М. Сидоренко, О. Федоров, В. Шубіна та ін.).

Проблема фразеологічної варіантності тісно пов'язана з проблемою фразеологічної синонімії. Дійсно, одним із головних питань, що виникають під час дослідження явища варіантності у сфері фразеології, є питання про відмежування виразів варіантних від синонімічних.

Слід зазначити, що семантична спільність, на основі якої ґрунтується фразеологічна синонімія, не означає, що ФО синонімічного ряду є семантично тотожними, адекватними. Об'єднуючись спільним значенням,

фразеологічні синоніми різняться певними семантичними відтінками, пов'язаними з їхньою внутрішньою формою.

Термін “варіант” як визначальний для дослідження системних відношень у сфері фразеології, у тому числі диференціації фразеологічних варіантів і синонімів, у спеціальній літературі розуміється по-різному. У працях українських мовознавців (Л. Авксентьєва, Л. Денисенко, В. Поставного, Ю. Прадіда, Л. Семиряк, Н. Сологуб, В. Чабаненка та ін.) та зарубіжних учених (Л. Вірясової, Є. Діброви, В. Жукова, В. Зиміна, Є. Іванникової, В. Мокієнка, А. Назаряна, В. Телія, Б. Шварцкопфа та ін.) висвітлено різні аспекти цієї проблеми. Є. Діброва цілком слушно підкреслює: “Проблема варіантності є тим наріжним каменем фразеології, де об'єднані стійкість одиниці та її здатність до трансформації, взаємодії простого та складного знака, граматична застиглість ряду форм і збереження парадигматичних якостей, об'єднання у варіантний ряд і реалізація його членів” [23, с. 52].

Поділля – специфічний етнокультурний регіон, що здавна цікавить науковців. Її географічне й геополітичне розташування, особливості заселення, історичні умови, рід занять і побут витворили унікальний колорит, що яскраво відбився і в мовленні подолян.

Особливості Поділля широко представлені у ґрунтовних етнографічних, фольклористичних та історичних розвідках, відбиті в художніх творах. Подільські говірки як одні з архаїчних стали вдячним матеріалом для лінгвістичних студій. Початок дослідження цього діалектного обширу поклали ще у ХІХ сторіччі. Так, цінний матеріал зафіксовано у виданні “Этнографические и статистические сведения об Ольгопольском уезде Подольской губернии. Священника И.Михневича” [65]. Тут автор подає 150 паремійних одиниць.

На сьогодні опубліковано низку праць, які стосуються сучасного стану подільських говірок на багатьох структурних рівнях мовної системи. Різні

мовно-структурні рівні подільських говірок були і є об'єктом вивчення багатьох учених: 1) фонетика – Т. Бабіна [4], П. Ткачук [55]; 2) словотвір – Л. Яропуд [68]; 3) лексика – К. Баценко [5; 6], Д. Брилінський [11], І. Варченко [13], М. Доленко [25; 26], В. Рахинський [48], Є. Рудницький [49], Л. Терешко [53; 54]; 4) синтаксис – Є. Рудницький [49; 50]. Таке виразне зацікавлення подільськими говірками, на жаль, не призвело до повного їхнього вивчення на всіх структурних рівнях. Фразеологічна система досліджуваних говірок стала предметом спеціального ґрунтовного вивчення Н. Коваленко [див.: 33]. Багато фразеологізмів, паспортизованих із Західного Поділля, зафіксував у своїй праці І. Франко [14], часто подаючи й етимологічні зауваги до них. Однак ґрунтовного опису системних явищ на базі фразеологічного матеріалу із подільського діалектного обширу до цього часу ще не було.

Річ у тім, що специфіка фразеологічної форми ускладнює вичленування фразеологізмів із потоку живого мовлення. Окрім того, фразеологізми живляються в мовленні нерегулярно, не стільки для називання явищ дійсності, як для конкретизації образно-емотивної оцінки та надання експресивності висловленому. А тому частота уживання ФО залежить не тільки від рівня освіченості людини, віку, статі (соціального контексту), а й від комунікативно-прагматичних інтенцій мовця (змісту розмови, ситуацій, учасників комунікації та конвенційних установок). Недаремно багато дослідників наголошують на психологічному моменті при анкетуванні фразеологічних явищ, де основною проблемою виступає “контрольованість” діалектоносієм свого мовлення в розмові з “чужим” (тут – експлоратором). Тому істотного значення набувають записи зв’язних текстів живого мовлення і пізніший їх аналіз. Текст може стати важливим джерелом вивчення діалектної фразеології. Дослідник не повинен вибирати ФО з живого мовлення інформанта під час польових досліджень у ході бесіди, а вичленовує їх із тексту пізніше, унаслідок вивчення й оцінки висловлювання. Достовірність зібраної інформації забезпечується: 1) кількістю респондентів

(не менше 3-ох із кожного населеного пункту); 2) правильно із психологічного погляду поставленим запитанням, яке б не впливало (не чинило тиск) на респондента.

Актуальність роботи визначена потребою дослідження системних зв'язків у фразеологічній системі подільських говірок. Усвідомлення можливих незворотних утрат у сфері досліджуваної фразеології внаслідок активних впливів субстандартних мовних елементів й екстралінгвальних чинників стало поштовхом у виборі об'єкта дослідження саме в подільських говірках, які небезпідставно вважаються архаїчними в українському мовному просторі і мають особливе значення для української діалектології та історії мови у слов'янській групі мов.

Поступове звуження сфери функціонування багатьох фразеологізмів подільських говірок зумовлює потребу вивчення їх системних зв'язків, що розширить інформацію про матеріальну і духовну культуру регіону, дасть змогу виявити специфіку діалектної системи, особливості діалектогенних процесів тощо.

Зв'язок роботи з науковими планами і програмами. Тема магістерської роботи пов'язана із дослідженням, яке здійснюється на кафедрі української мови Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка в рамках програми вивчення діалектної лексики і фразеології української мови.

Мета магістерської роботи – дослідити фразеологічну систему подільських говірок, виявити системні зв'язки фразеологізмів. Для реалізації поставленої мети було необхідно виконати такі **завдання**:

1. Зібрати в польових умовах і зафіксувати фразеологізми, що функціонують у подільських говірках.

2. Подати ідеографічну характеристику фразеологічної системи подільських говірок, простежити, які сфери об'єктивної дійсності підлягають кваліфікації фразеологізмів. Проаналізувати закономірності мотивування їх внутрішньої форми.

3. Описати семантичну структуру й семантичне оточення фразеологізмів.

4. Визначити системні зв'язки на фразеологічному рівні цього діалектного обширу.

5. Описати системні явища у фразеології Поділля.

Об'єктом дослідження стали фразеологічні одиниці (ФО) подільських говірок на позначення людини, її зовнішніх властивостей і внутрішнього світу, дій і станів, а також явищ довкілля.

Предметом вивчення є системні явища (синонімія та антонімія) у межах діалектної фраземіки.

Аналіз здійснено описовим **методом** (в ономасіологічному й семасіологічному аспектах), а також використано контекстуальний, статистичний методи, по можливості – метод етимологічного аналізу.

Матеріалом для дослідження слугували власні польові записи текстів і фразеологізмів; використано лексичні словники, що фіксують матеріали з території подільських говірок, етнографічні праці. Узято до уваги дані лексикографічних і фразеографічних джерел, а саме: тлумачних, історичних та етимологічних словників.

Наукова новизна роботи в тому, що це перша спроба комплексного дослідження системних явищ у фразеологічній системі подільських говірок; уперше введено в науковий обіг оригінальний фразеологічний матеріал, визначено семантику окремих ФО.

Теоретичне значення магістерської роботи полягає в тому, що її висновки й узагальнення можна використати для дослідження фразеологічної системи української мови, поглиблення знань про духовний й матеріальний світ подолян. Результати роботи матимуть значення для діалектного членування українського мовного простору, історії української мови. Теоретичні положення можуть знайти застосування у студіях із фразеології, діалектології, етнолінгвістики й етнології.

Практична цінність рооти зумовлена тим, що зібраний матеріал, записаний фонетичною транскрипцією, розширить емпіричну базу української діалектології і фразеології, увійде у “Словник подільських говірок”, а також може бути використаним для укладення “Фразеологічного словника української мови”, “Українського фразеологічного атласу”.

Апробація роботи. Результати дослідження обговорювалися на засіданні кафедри української мови, на звітних конференціях студентів і магістрантів Кам’янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка (2018-2019 рр.).

Структура магістерської роботи. Робота складається зі списку умовних скорочень термінів і понять, списку населених пунктів та їх умовних скорочень, вступу, трьох розділів, висновків, списку використаної літератури. Загальний обсяг роботи – 93 сторінки.

ВИСНОВКИ

Фразеологія говірок Поділля донедавна знаходилася на периферії мовознавчих досліджень. Вона сформувалася внаслідок складних мовних процесів: передусім, у результаті взаємодії фразеологічних систем говірок південно-західного і північного наріч української мови та суміжних говірок російської мови. Визначальною рисою для її характеристики є те, що вона є не „законсервованою” системою, а однією з найдинамічніших, про що свідчать як архаїчні фразеологічні компоненти (*тин, верста, уста* та ін.), так і порівняно інноваційні (*метеор, шпала, електровіник, радіатор, світофор, трудодні, стоп-сигнал, телеграфний* тощо).

Складовими частинами фразеології говірок Поділля є загальнонародна фразеологія, власне діалектна фразеологія, діалектні варіанти загальнонародних ФО, які ми розглянули в комплексі як єдину систему.

Більшості фразеологізмів-синонімів властиві такі риси, як однорідність моделі, співвіднесеність значення зі значенням відповідної частини мови, однорідна синтаксична сполучуваність. Для фразеологічної синонімії релевантними ознаками є: а) близькість семантики, б) однакова синтаксична роль, в) відмінності відтінків значення або стилістичного забарвлення. Класифікація фразеологічних синонімів здійснюється на основі різних принципів, ураховуючи характер яких, виділяємо різні види фразеологізмів-синонімів. Критеріями для характеристики синонімів є структурний та семантико-стилістичний.

За граматичною структурою серед синонімічних ФО найчастіше трапляються компаративні фраземи, стійкі вислови, організовані за моделлю підрядного словосполучення і складнопідрядного речення. Є також фразеологізми зі структурою простого двоскладного або односкладного речення.

На формування образності деяких дієслівних фразеологічних синонімів вплинули значення їх окремих компонентів, особливо іменникових.

Протиставлення здебільшого реалізується тільки на рівні архісем (часткова антонімія) і лише зрідка трапляються випадки протиставлення семантики фразем за всіма її складниками. Часткова антонімія ґрунтується на опозиції, пов'язаній: 1) з відмінностями у семній структурі стійких висловів, які охоплюють компонент “градуальність” та ін.; 2) з розбіжностями в аloseмах емоційно-експресивного забарвлення, у стилістичній приналежності, з неадекватністю асоціативного та емоційного сприйняття ФО. При цьому антонімічні стосунки можуть мати стійкі вислови, які мають різний характер своєї образності. На цій основі виникають складні відношення в межах різних антонімо-синонімічних рядів. Ураховуючи наявність – відсутність формальних засобів протиставлення, можна говорити про антонімію, формально не виражену і формально виражену. Суть останньої полягає в тому, що до складу ФО входять лексеми, які утворюють антонімічні пари в лексико-семантичній системі мови.

Важливу роль у вираженні фразеологічної антонімії відіграє традиційна лексика, яка відрізняється культурно-національною специфікою і здебільшого належить до символів української мови. Антонімія досліджуваних фразеологічних зворотів тісно пов'язана зі специфікою національної картини світу, наявністю в ній етнонаціональних стереотипів і глибинних семантичних опозицій.

Основною умовою об'єднання ФО з різнотипною структурою є тотожність їх граматично-категоріального значення, тобто вони протиставляються в межах одного граматичного розряду фразеологізмів за умови протилежності їх понятійно-логічної семантики.

Антонімо-синонімічні ряди фразеологізмів найбільше представлені також фразеологією дієслівного типу. Серед проаналізованих фразем повні антоніми представлені рідко, що пояснюється природою фразеологічної антонімії в цілому. Переважна більшість фразеологічних антонімів не має спільних та антонімічних компонентів, тобто протиставлення їх семантики формально не мотивоване. Часткова антонімія здебільшого ґрунтується на

опозиції, пов'язаній із відмінностями і в семній структурі стійких виразів, і в аloseмах емоційно-експресивного забарвлення. Часткова антонімія може виникати й внаслідок протиставлення образів ФО. Так, особливості мотивації стійких висловів *[кому] ніколи й носа на вулицю виткнути – тинятися без діла* діаметрально протилежні: неможливість, з одного боку, і повна свобода, з другого боку, вільно ходити. Причому антонімічні образи можуть бути символічними: *тягнути як віл воза – лежати (спати) як бабак (байбак)*.

Інколи часткова антонімія виявляється в наявності семантичного компонента „градуальність” у деяких членів фразеологічних антонімічних рядів. Хоча граматична структура антонімічних ФО суттєво не впливає на повний або частковий характер антонімії, вона підсилює його. Так, найбільш точними антонімами серед аналізованих є фраземи *як чан*, зі сл. *товстий – тонка як чехоня*. Однак навіть при граматичній тотожності таких одиниць, однаковій семній структурі й однакових відтінках емоційно-експресивного забарвлення їх образна основа не протиставлена. Випадки протиставлення ще й образів повних антонімів-фразеологізмів поодинокі. Так, наприклад, ОК *гуска і чехоня* стійких зворотів *як гуска*, зі сл. *гладкий – тонка як чехоня* належать до однієї тематичної групи „Істоти тваринного світу”, тому саме така фразеологічна опозиція найближче стоїть до лексичної. За відсутності аloseми „емоційна оцінка” в значенні хоча б одного з членів фразеологічної опозиції, як це ми спостерігаємо на нашому матеріалі, на наш погляд, антонімія має найбільше виражений частковий характер.

Отже, природа фразеологічного значення суттєво впливає на специфіку вияву антонімії у сфері фразеології. Це виявляється, головним чином, у тому, що понятійно-логічний зміст фраземи виражається через різні образи, які зумовлюють появу в семантиці фразеологізму додаткових семантичних елементів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Авксентьев Л. Г. Сучасна українська мова. Фразеологія. Харків : Вища школа, 1983. 137 с.
2. Алефіренко М. Ф. Теоретичні питання фразеології. Харків : Вища школа, 1987. 136 с.
3. Алехина А. И. Фразеологическая антонимия и структурные типы фразеологических антонимов в современном английском языке. *Проблемы устойчивости и вариантности фразеологических единиц : Материалы межвузовского симпозиума*. Тула, 1968. Вып. 1. С. 267-275.
4. Бабіна Т. А. Звукові зміни в говірках Кам'янець-Подільщини. *Тези доп. Подільської історико-краєзнавчої конференції (жовтень, 1965) / Кам'янець-Подільський пед. ін-т. Хмельницький, 1965. С. 118-119.*
5. Баценко К. С. Деякі назви сільськогосподарських знарядь та їх частин у говірках Хмельниччини. *Тези доп. на звітній науковій сесії кафедр Кам'янець-Подільського педінституту за 1965 р. (вересень, 1966) / Кам.-Под. пед. ін-т. Кам'янець-Подільський, 1966. С. 63-65.*
6. Баценко К.С. Про назви деяких побутових реалій у говорах Хмельниччини. *Праці XII Республіканської діалектологічної наради*. Київ : Наук. думка, 1971. С. 298-304.
7. Бевзенко С.П. Актуальність вивчення української діалектної фразеології. *Мовознавство*. 1974. № 2. С. 15-19.
8. Бевзенко С.П. До характеристики відмінностей української діалектної мови у фразеології. *Питання фразеології східнослов'янських мов*. Київ : Наукова думка, 1972. С. 148-149.
9. Білоноженко В. М., Гнатюк І. С. Функціонування та лексикографічна розробка українських фразеологізмів. Київ : Наукова думка, 1989. 156 с.

- 10.Браславец К. М. Фразеология камчатского наречия (к проблеме образования фразеологизмов). *Вопросы исследования лексики и фразеологии сибирских говоров*. Красноярск, 1978. С. 28-33.
- 11.Брилінський Д. Словник подільського говору. Хмельницький, 1991. 116 с.
12. Вархол Н., Івченко А. Фразеологічний словник лемківських говірок Східної Словаччини. Братислава : Словацьке педагогічне видавництво, 1990. 259 с.
- 13.Варченко І. О. До вивчення говіркових і топонімічних даних східного Поділля. *Діалектологічний бюлетень*. Київ : Вид-во АН УРСР, 1962. С. 31-44.
- 14.Галицько-руські народні приповідки / Зібрав, упорядкував і пояснив др. Іван Франко. *Етнографічний збірник*. Львів, 1901-1910. Т. 1-3.
15. Грица Т. Г. Матеріали до фразеологічного словника Гуляйпільського району Запорізької області. *Фразеологія говорів Гуляйпільського району Запорізької області* : дис. ... канд. філол. наук. Харків, 1996. С. 121-181.
16. Грица Т. М. Фразеологія говорів Гуляйпільського району Запорізької області : дис. ...канд. філол. наук. Харків, 1996. 182 с.
17. Грица Т. М. Фразеологія говорів Гуляйпільського району Запорізької області : автореф. дис. ...канд. філол. наук. Харків, 1996. 17 с.
- 18.Гриценко П. Ю. Моделювання системи діалектної лексики. Київ : Наукова думка, 1984. 228 с.
19. Грищенко П. П. Материалы до диалектного фразеологического словаря украинского Полесья (село Лучанки Овручского района Житомирской области). *Вопросы фразеологии. VIII: Труды Самаркандского университета им. А. Навои*. Самарканд, 1975. Вып. 272. С. 162-177.
20. Грінченко Б. Словарь української мови : в 4 т. Київ : Видавництво АН УРСР, 1958. Т. 1-4.

21. Грязнова Л. А. Некоторые наблюдения над антонимией слов и фразеологических единиц. *Вопросы романо-германского языкознания* : тезисы докладов V научной конференции языковедов. Уфа, 1966. С. 175-178.
22. Дзензелівський Й. О. Лінгвістичний атлас українських народних говорів Закарпатської області України (Лексика). Ч. III. Ужгород : Видавництво НТШ, 1993. 464 с.
23. Диброва Е. И. Вариантность фразеологических единиц в современном русском языке. *Проблемы устойчивости и вариантности фразеологических единиц*. Тула, 1972. Вып. 1. С. 52-57.
24. Добролюба Г. Красне слово – як золотий ключ : Постійні народні порівняння в говірках Середнього Полісся та суміжних територій. Житомир : Волинь, 2003. 160 с.
25. Доленко М. Т. Материалы для словаря диалектных фразеологизмов Подолья. *Вопр. фразеологии*. Тр. СамГУ. Самарканд, 1975. Вып. 272. №8. С. 131-161.
26. Доленко М. Т. Словник діалектної лексики Вінниччини. *XII Республіканська діалектологічна нарада* : тези доп. Київ : Наукова думка, 1965. С. 158-161.
27. Жуков В. П. Русская фразеология. Москва : Высшая школа, 1986. 310 с.
28. Зимина Л. П. Антонимия фразеологических единиц в современном немецком языке. Кемерово : Издательство Кемеровского университета, 1977. 78 с.
29. Ивашко Л. А. Очерки русской диалектной фразеологии. Ленинград : Изд-во ЛГУ, 1981. 111 с.
30. Калашник В. С., Колоїз Ж. В. Словник фразеологічних антонімів української мови. Київ : Довіра, 2001. 284 с.

31. Калашник В. С., Колоїз Ж. В. Явище фразеологічної антонімії. *Словник фразеологічних антонімів української мови*. Київ : Довіра, 2001. С. 3-7.
32. Карпатский диалектологический атлас / Под ред. В. Бернштейна. Москва : Издательство АН СССР Института Славяноведения, 1962. 271 с.
33. Коваленко Н. Д. Фраземіка говірок Західного Поділля : автореф. дис. ...канд. філол. наук. Київ, 2001. 20 с.
34. Коломієць М. П., Регушевський Є. С. Словник фразеологічних синонімів. Київ : Радянська школа, 1988. 200 с.
35. Ларин Б. А. О народной фразеологии. История русского языка и общее языкознание. Москва : Просвещение, 1977. С. 149-162.
36. Матвіяс І. Г. Народна фразеологія в матеріалах Атласу української мови. *Питання фразеології східнослов'янських мов*. Київ : Наукова думка, 1972. С. 147-148.
37. Миллер Е. Н. Природа лексической и фразеологической антонимии. Издательство Саратовского университета, 1990. 223 с.
38. Мокиенко В. М. В глубь поговорки. Київ : Радянська школа, 1989. 224 с.
39. Мокиенко В. М. Образы русской речи : Историко-этимологические и этнолингвистические очерки фразеологии. Ленинград : Издательство ЛГУ, 1986. 280 с.
40. Мокиенко В. М. Проблемы ареального описания восточнославянской фразеологии. *Сравнительно-типологические исследования славянских языков и литератур* : сб. статей к IX Международному съезду славистов. Ленинград, 1983. С. 40-53.
41. Мокиенко В. М. Славянская фразеология. Москва : Высшая школа, 1989. 288 с.

42. Мокієнко В. М. Сіль української мови. *Ужченко В.Д., Ужченко Д.В. Фразеологічний словник східнословобожанських і степових говірок Донбасу*. Луганськ : Альма матер, 2002. С. 3-12.
43. Новиков Л. А. Семантика русского языка. Москва : Высшая школа, 1982. 272 с.
44. Образне слово. Постійні народні порівняння / Упор. І. Гурин. Київ : Дніпро, 1966. 222 с.
45. Олійник І. С., Сидоренко М. М. Українсько-російський і російсько-український фразеологічний тлумачний словник. Харків : Прапор, 1997. 464 с.
46. Олійник М. Бути на Божій правді: фразеологізми зі значенням “померти” у гуцульських говірках. *Християнство й українська мова : матеріали наукової конференції (Київ, 5-6 жовтня 2000 р.)*. Львів, 2000. С. 279-288.
47. Олійник М. Українська діалектна фразеологія: стан дослідження, проблеми, перспективи. *Ukrajnistika na prahu nového století a tisíciletí. Problémy jazyka, literatury, kultury. Sborník příspěvků. 1. Olomoucké sympozium ukrajnistů “Ukrajnistika na prahu nového století a tisíciletí: problémy jazyka, literatury a kultury” 15-17. listopadu 2001*. Olomouc, 2001. С. 118-124.
48. Рахинський В. Матеріяли до діялектології Вінницької і суміжних округ. *Записки Він. укр. пед. технікуму*. Вінниця, 1929. Т. 1. С. 75–105.
49. Рудницький Є. Діалекти Уманщини (Загальна характеристика). *Уманщина : краєзнавчий збірник*. Умань, 1927. С. 190-205.
50. Рудницький Є. М. Зложене речення в уманських діалектах. *Український діалектологічний збірник*. Київ, 1929. Кн. 2. С. 211-230.
51. Сидоренко М. И. Антонимо-синонимический ряд фразеологических единиц. *Актуальные проблемы русской фразеологии : межвузовский сборник научных трудов*. Ленинград, 1983. С. 51-58.

- 52.Скрипник Л. Г. Фразеологія української мови. Київ : Наукова думка, 1973. 279 с.
- 53.Терешко Л. С. Лексика говорів Южної Подолії і межязикові контакти. *Совещание по Общеславянскому лингвистическому атласу* (Ленинград, 26-30 сентября 1972 г.) : тез. докл. Москва, 1972. С. 40-43.
- 54.Терешко Л. С. Лексичні особливості південноподільських говірок за етнографічними матеріалами XIX – початку XX ст. Праці XII Республіканської діалектологічної наради (Київ, 21-23 квітня 1965 р.). К. : Наук. думка, 1971. С. 422-428.
- 55.Ткачук П. Е. Фонетическая система западноподольских говорів українського язика (Вокалізм і консонантизм) : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.02. Київ, 1975. 27с.
56. Тонконогова Т. А. Семантика фразеологічних антонімів в сучасному французькому язика : автореф. дис. ... канд. філол. наук, 1980. 28 с.
57. Удовиченко Г. М. Фразеологічний словник української мови : у 2-х т. Київ : Вища школа, 1984. Т. 1-2. 688 с.
- 58.Ужченко В. Д. Східноукраїнська фразеологія. Луганськ : Альма-матер, 2003. 363 с.
- 59.Ужченко В. Д., Авксентьев Л. Г. Українська фразеологія. Харків : Основа, 1990. 167 с.
60. Ужченко В. Д., Ужченко Д. В. Фразеологічний словник східнослобожанських і степових говірок Донбасу. 4-е вид. Луганськ, 2002. 263 с.
61. Ужченко В. Д., Ужченко Д. В. Фразеологічний словник української мови. Київ : Освіта, 1998. 224 с.
- 62.Федоров А. И. Развитие русской фразеологии в конце XVIII – начале XIX в. Новосибирск : Наука, 1973. 172 с.
63. Фразеологічний словник української мови : в 2 кн. Київ : Наукова думка, 1993. Кн. 1-2.

64. Шубина В. П. Синонимические отношения устойчивых словесных комплексов парасемического типа в немецком языке. *Фразеологическая система немецкого и английского языков* : межвузовский сборник научных трудов. Челябинск, 1979. С. 105-112.
65. Этнографические и статистические сведения об Ольгопольском уезде Подольской губернии. Священника И. Михневича. *Вестник русского географического общества*. Санкт-Петербург, 1852. Кн. I. Ч. VI. С. 23-40.
66. Юрченко А. С., Ройзензон Л. И., Ройзензон С. И. Украинский диалектный словарь Харьковской области (фрагменты словаря). *Вопросы фразеологии. VIII* : Труды Самаркандского университета им. А. Навои. Новая серия. Самарканд, 1975. Вып. 272. С. 192-207.
67. Юрченко О. С., Івченко А. О. Словник стійких народних порівнянь. Харків : Основа, 1993. 176 с.
68. Яропуд Л. Г. Словообразовательная система суффиксальных существительных в западнopoдoльском говоре (носитель процессуального и предметного признака; носитель признака) : автореф. дис. ... канд. филол. наук : 10.02.02. Київ, 1988. 23 с.